

Tarp iliuzijų ir tikrovės: Petras Cvirka priešokupaciniu dešimtmečiu

---

Anotacija: Straipsnyje analizuojama rašytojo Petro Cvirkos veikla XX a. 4-ajame dešimtmetyje: plačiai nušviečiami prieštaringi jo santykiai su pagrindine Lietuvos komunistų partijos vadovybe, pristatoma veikla kairiųjų rašytojų gretose, išskirtinis dėmesys skiriamas Cvirkos požiūriui į Sovietų Sąjungą, jo ryšiams su sovietų pasiuntinybėje akredituotais diplomatais Kaune. Ypač gausiai remiamasi archyvine medžiaga (Lietuvos komunistų partijos, Valstybės saugumo departamento dokumentais). Daroma išvada, kad 1940 m. vasarą Cvirka dėsningai tapo sovietų okupuotos Lietuvos naujo režimo talkininku.

Raktažodžiai: Petras Cvirka, Lietuvos komunistų partija (LKP), Valstybės saugumo departamentas (VSD), Sovietų Sąjunga, socialistinis realizmas, okupacija.

Petras Cvirka – prieštaringa XX a. pirmosios pusės lietuvių literatūros ir visuomenės asmenybė. Šis jaunosios kartos literatas išpopuliarėjo dar nepriklausomoje Lietuvoje ir buvo aukštai vertinamas kritikos, 1939 m. pabaigoje Julius Būtėnas pagrįstai teigė:

Jeigu paklaustum dabartinės mūsų literatūros mėgėjų, kuris rašytojas nūnai populiariausias, iš daugelio išgirstum, jog Petras Cvirka. Kas nežino Cvirkos „Frank Kruk“, „Žemės maitintojos“, „Meisterio ir sūnų“? Pagaliau ko nepasiekė jo pereitųjų metų novelių rinkinys „Kasdienės istorijos“? [...] Autorius jau yra laimėjęs ne vieną premiją, daugelis skaitytojų matė jo fotografijas. [...] Už „Žemę maitintoją“, už „Kasdienės istorijas“ Cvirka yra gavęs premijų, bet jokios premijos negali taip rašytojo apibūdinti, kaip jo idėjingumas ir populiarumas skaitytojų masėse.¹

---

1 Julius Būtėnas, „Petras Cvirka“, *Mūsų Jaunimas*, 1939, Nr. 21–22, p. 175–177.

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, šiuos kūrinius tapo privaloma studijuoti, autorius paskelbtas klasiku, nors jam nebuvo nė keturiasdešimties metų! Panašaus įvertinimo anuomet sulaukė ir kiti artimai su Cvirka bendravę kairiųjų pažiūrų literatai: Antanas Venclova, Kostas Korsakas, Salomėja Nėris. Vis dėlto tenka pripažinti, kad sovietmečiu apie juos kalbėta ne tiek dėl jų kūrybos, kiek dėl apsisprendimo tarnauti naujai okupuotos Lietuvos valdžiai 1940 m. vasarą. Norint geriau suprasti, tiksliau vertinti tokį Cvirkos pasirinkimą, pirmiausia aktualu įsigilinti į jo visuomeninę ir politinę veiklą 4-uoju dešimtmečiu.

Gausi cvirkianos istoriografija² pripažįsta, kad Cvirkos veikloje ankstyvuosiu laikotarpiu tebėra baltų dėmių. Literatūrologas Petras Bražėnas prieš daugiau nei dešimtmetį išleistoje monografijoje, trumpai aptaręs Vakarų Europos inteligentų naivumą Sovietų Sąjungos atžvilgiu XX a. 4-ajame dešimtmetyje, manė, jog „Cvirkos apsisprendimą socializmo naudai turėtume laikyti vienu iš būdingų ketvirtojo dešimtmečio Europos inteligento žingsnių“³, tačiau kartu pridūrė, kad

laikas, apie kurį čia kalbam, ne tik oficialioje sovietinėje literatūroje buvo nušviečiamas per daug vienašališkai ir tendencingai. Jam aiškiau pažinti bei įvertinti stokoja ir atviresnių laišku ar nuoširdžių dienoraščių. Jiems rašyti nebuvo laiko, jie žuvo kataklizmuose, jų paprasčiausiai buvo bijomasi kaip įkalčių. Štai kodėl ir P. Cvirkos byloje ne kartą teks remtis nuojauta, analogijomis, prielaidomis, o ne faktais, tiesioginiais įrodymais, autentiškais paliudijimais. Vietoj pasitikėjimą pelnančios formuluotės „o buvo taip“ neretai teks naudoti aptakesnę ir daugiau abejonių keliančią „man atrodo“⁴

Siekiant užpildyti spragą, šiame straipsnyje nagrinėjama mažiau žinoma Cvirkos visuomeninė ir politinė veikla bei mėginamas paaiškinti jo politinis apsisprendimas 1940 m. birželį. Tyrimo chronologinės ribos sąlyginės: pradžia (1930–1931) siejama su žurnalu *Trečias frontas*, o pabaiga – su 1940-aisiais prasiidėjusia Lietuvos okupacija. Daugiausia remiamasi Lietuvos valstybės saugumo departamento (VSD) surinkta medžiaga⁵, Cvirkos ir pagrindinės komunistų

2 Jos plačią apimtį liudija leidinys: Valerija Vilnonytė, Algimantas Lukošius, *Petras Cvirka: Bibliografija 1924–1970*, Vilnius: Vaga, 1974.

3 Petras Bražėnas, *Petras Cvirka*, Vilnius: Vaga, 1998, p. 13.

4 *Ibid.*, p. 15.

5 Kriminalinės policijos valdybos operatyvinės – žinių sekcijos, *LCVA*, Byla nr. 4245, Apie Petrą Cvirką. Iš viso 57 lapai. Pradėta nuo 1932 m. sausio pradžios ir fiksuota iki 4-ojo dešimtmečio pabaigos, *Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas*, f. 438, ap. 1, b. 522.

partijos santykius padėjo išryškinti Lietuvos ypatingajame archyve, Lietuvos komunistų partijos (LYA LKP) dokumentų skyriuje, saugomi fondai⁶. Taip pat naudojamos to meto gausia periodika, amžininkų atsiminimais.

Ideologinės pažiūros ir santykiai su LKP 4-ojo dešimtmečio pirmoje pusėje

4-ojo dešimtmečio pradžioje kairiaisiais prisistatanti jaunųjų lietuvių rašytojų grupė ieškojo Lietuvos literatūriniam gyvenimui „trečio kelio“ ir įkūrė žurnalą *Trečias frontas*. Iš viso pasirodė penki numeriai, tačiau jau nuo ketvirtojo žurnalo turinys ėmė stipriai skirtis nuo ankstesniųjų. To priežastis – prasidėjęs konfliktas tarp leidinio autorių. Kaip tuomet savo užrašuose susumavo trečiafrentininkas Valys Drazdauskas,

prasišalina arba yra išmesti Jakubėnas Kazys, Kiela, Tysliava, Montvila Vytautas, Bilūnas Jonas. Įstoja naujų: Salomėja Nėris ir Drazdauskas. Buvo priverstas pasitraukti ir Boruta Kazis. Tokiu būdu „Trečio fronto“ kolektyvas sumažėjo ir sudarė jį 8 žmonių grupė: Raila Bronius /Ragaila/, Venclova A., Salomėja Nėris /tikra pavardė Bačinskaitė/, V. Drazdauskas, Jonas Šimkus, Čiurlis ir Cvirka Petras.⁷

Netrukus paaiškėjo, kad atsinaujinęs *Trečio fronto* kolektyvas ėmė sukti į kraštutinę kairę – arčiau komunizmo. Dėl šios priežasties 1931 m. rudenį Lietuvos valdžia žurnalą uždraudė⁸.

Drazdauskas tuometines Cvirkos ideologines pažiūras komentavo taip:

Cvirka auga. Metai atgal išleido labai netvarkingą knygą: „Saulėlydis Nykos valsčiuje“. Mato savo klaidas ir dirba kad jas nugalėti. 5N /„Trečio fronto“/ tilpusioj apysakoj rodo, kad pradeda galvoti socialiai. Savo knygoj „Saulėlydis Nykos valsčiuje“

6 Petro Cvirkos asmens byla, *LYA LKP dokumentų skyrius*, f. 77, ap. 28, b. 1790. Bylą sudaro 110 lapų.

7 Iš Drazdausko rašinio „Trečio fronto‘ persigrupavimai“, *LYA LKP dokumentų skyrius*, f. 77, ap. 28, b. 1790, l. 49.

8 Leonas Gudaitis, „Trečio fronto agonija. Paskutinio numerio paieškos“, *Darbai ir dienos*, Nr. 47, 2007, p. 201–234.

buvo sentimentalus estetas. Dabar estetizmą ir sentimentalizmą nugali. Reikalinga, kad marksistinė kritika jam vadovautų.⁹

Atkreiptinas dėmesys, kad *Trečio fronto* kolektyvas panašiai apibūdintas VSD agentūriniame pranešime 1931 m. spalio 7 d. Pavyzdžiui, Venclova įvertintas kaip „palinkęs į komunizmą“, Bronys Raila – „komunistuojantis, stengiasi viešai tokiu pasirodyti“, Drazdauskas – „aiškus komunistas – aktyvus, baustas už komunistiškas demonstracijas“, Cvirka – „neaiškus. Yra Venclovos ir Railos įtakoj, jaunas vyras ir dar pažiūros nenusistovėjęsios“¹⁰. Kaip matyti, Cvirka tada buvo ideologinio pasirinkimo kryžkelėje. Galbūt dėl to į jį palankiai žiūrėjo komunistų partija, atidžiai sekusi trečiafrontininkų žingsnius. Štai 1931 m. pabaigoje komunistui Aleksandrui Guzevičiui, glaudžiai bendravusiam su trečiafrontininkais, atrodė, jog Cvirka turi daugiau idealizmo nei kiti ir yra labiausiai užmezgęs ryšius su mase – valstiečiais¹¹. Tačiau netrukus LKP optimizmas dingo, 1932 m. vasarą viename iš partijos pranešimų jau pažymėta: „keistas tipas. Jis blaškosi. Tai eina išvien su mūsų priešais, tai neva į kairę suka. Su juo reikia daugiau atsargumo ir gerai ištirt jo manevrą. Ar netur[i] jis kokių nors sumetimų savo pasukime į ‚kair[ę]‘?“¹² Cvirkos atžvilgiu patarta būti atsargiems. LKP vadovybė laikėsi nuostatos, jog tikras komunistas arba į radikalią kairę pasukęs asmuo šios krypties negali atsisakyti, todėl netoleravo bendradarbiaujančių ne komunistinėje spaudoje, tokie negalėjo tikėtis partijos palankumo. Verta prisiminti, kad uždarius *Trečią frontą* buvę jo bendradarbiai elgėsi skirtingai, pavyzdžiui, Jonas Šimkus netrukus įsiliejo į valstiečių liaudininkų dienraščio *Lietuvos žinios* kolektyvą, Kostas Korsakas pagrindinį dėmesį skyrė žurnalo *Kultūra* redagavimui. Dėl to jie sulaukė LKP pasmerkimo. Nors Raila, Nėris, Cvirka (komunisto Drazdausko neverta nė minėti – jis liko ištikimas savo ideologijai) buvo pasiryžę talkinti LKP (pavyzdžiui, 1931 m. pabaigoje Raila ir Cvirka dalyvavo komunistuojančios sporto draugijos „Viltis“ veikloje¹³; dėl komunistinės veiklos Lietuvos valdžia netrukus draugiją uždarė, o kiek vėliau Raila įstojo į valdžioje

9 Iš Drazdausko rašinio „Cvirka auga“, *LYA LKP dokumentų skyrius*, f. 77, ap. 28, b. 1790, l. 50.

10 Agento „Bartkus“ agentūrinis pranešimas 1931 10 07, *LCVA*, f. 438, ap. 1, b. 522, l. 8.

11 Ištrauka iš 1931 12 03 Aleksandro Guzevičiaus laiško apie *Trečią frontą*, *LYA LKP dokumentų skyrius*, f. 77, ap. 28, b. 1790, l. 5.

12 Komunistų vadovybės papildomas pranešimas apie *Trečią Frontą*, 1932 07 14, *LYA LKP dokumentų skyrius*, f. 77, ap. 28, b. 1790, l. 9.

13 Agento „Ratas“ agentūrinis pranešimas 1931 10 01, *LCVA*, f. 438, ap. 1, b. 522, l. 12.

buvusią Lietuvos tautininkų sąjungą ir tapo aršiu savo ankstesnių kolegų trečiafrontininkų kritiku¹⁴), jiems sunkiai sekėsi tai įgyvendinti. Tą iliustruoja toliau aptariamas Cvirkos pavyzdys.

1932-ųjų lapkritį Cvirka pranešė Drazdauskui apsisprendęs bendradarbiauti tik komunistinėje spaudoje ir, siekdamas įrodyti tvirtą nusistatymą, įteikė laišką bei du savo proletariškus eilėraščius „Mašina“ ir „Raudoni raiteliai“ (žr. straipsnio priedą), pasirašytus slapyvardžiu Petras Serapinas, žurnalui *Priekalas*, kurį LKP leido Maskvoje. Drazdauskas, perduodamas Cvirkos eilėraščius redakcijai, patarė juos išspausdinti ir pridūrė, jog „Cvirka nenori, jaučia ir žino, kad negerai dirbti buržuazinėje spaudoje, bet bėdų spiriamas neišlaikė. Tačiau kilęs skandalas [dėl plagijavimo – MT] rodos jam visai nebloga pamoka“¹⁵. (Čia reikėtų paminėti, kad, priverstinai uždarius *Trečių frontą*, Drazdauskas stengėsi suorganizuoti naują literatūros grupę, kuriai turėjo priklausyti jis pats, Giraitė (Salomėja Nėris), Cvirka (Serapinas), Čiurlis, pora naujų (turėti omenyje studentai) ir gal Venclova¹⁶, tačiau tokia grupė nebuvo sukurta.)

Laiške *Priekalui* Cvirka pripažino, jog „pastaruoju laiku“ padarė „visą eilę klaidų – bendradarbiaudamas buržuazinėje spaudoje“. Savo žingsnį teisingai finansine padėtimi, dėl kurios sutikęs parašyti į buržuazinį leidinį *Bangos*. Jis išsamiai aprašė plagiato skandalą¹⁷, pasipiktino kritika jo atžvilgiu Lietuvos

14 Mindaugas Tamošaitis, „Buvusių trečiafrontininkų keliais: Bronys Raila“, *Gimtas žodis*, 2009, Nr. 7, p. 2–10.

15 Iš Valio Drazdausko rašinio 1932 11 13, *LYA LKP dokumentų skyrius*, f. 77, ap. 28, b. 1790, l. 13.

16 Iš 1932 11 13 Valio Drazdausko rašto, *LYA LKP dokumentų skyrius*, f. 77, ap. 28, b. 1790, l. 14.

17 Plagiato istorija: iš laiško aiškėja, kad 1931–1932 m. žiemą Cvirka skurdžiai gyveno užsienyje iš mažos stipendijos, kurią gavo, jo teigimu, iš „fašistų draugijų“ „Žiburėlis“ ir „Aukštiesiems mokslams eiti draugija“ (abi valstiečių liaudininkų pakraipos). Padėčiai pasunkėjus jį parėmė žurnalas *Bangos*, todėl šiam pasiuntė savo straipsnį. Taip 1932 m. *Bangų* 1 ir 2 numeriuose pasirodė Cvirkos straipsnis „Medžiotojas“, pasirašytas slapyvardžiu J. K. Pavilionis. Kurį laiką nerašęs, tačiau atsidadęs kritinėje padėtyje vėl pradėjo bendradarbiauti su *Bangomis*. Cvirkos teigimu, „į pavasarį susirgau. Neturėjau ne tik maistui, už mokslą užmokėti, bet ir gydytojui. Nutariau kaip nors grįžt Lietuvon, bet nebuvo kelionei pinigų, kreipiausi į Lietuvos draugus prašydamas paskolos. Negavau. Čia stebuklingu būdu vėl atsiliepė „mano gerasis“ globėjas p. Gričius [*Bangų* redaktorius – MT] ir prisiuntė 300 lt. [...] Parvažiavęs į Lietuvą, dėl „šyrumo“ nutariau atidirbti – parašiau dar porą apysakaičių. Kadangi man įgriso sau per akį meluot ir plepėt tai ką pats netikiu, maniau mažesnė bus nuodėmė – nurašiau vieną apysakaitę iš Berkoviči ir padėjęs tą patį pseudonimu – pasiunčiau. Šią apysakaitę, kaip žymiai ilgesnė [ilgesnė – MT] jis atidavęs „Lietuvos Aidiui“ be mano žinios. Po šių darbų daviau sau

spaudoje ir užtikrino, kad „daugiau panašūs dalykai nebeatsitiks“; kad tai ne tik buvo jo „sąmoninga klaida“, „bet ir skaudi pamoka kaip nereikia daryt“. Cvirka pažadėjo „atsirubežiuoti nuo visų senų pažinčių su buržuaziniais gaivalais ir jų spauda“ bei tolesniais darbais „išpirkti visas savo padarytas klaidas“. Atsižvelgiant į tai, prašė jį laikyti „kurį laiką ištyrime drausmės patikrinimui“¹⁸.

Tačiau, priešingai nei tikėjosi Cvirka, LKP vadovybė nebuvo atlaidi jo poelgiams, taip pat dienos šviesos neišvydo jo siųsti du eilėraščiai *Priekalui*. Be to, šiame žurnale buvo išspausdintas anoniminis laiškas, kuris Cvirką apšaukė provokatoriumi ir atskleidė jo slapyvardį Petras Serapinas¹⁹. LKP lyderis Vincas Mickevičius Kapsukas manė, jog vienoks ar kitoks Cvirkos bendravimas su komunistais (matyt, turėjo omenyje jo eilėraščius) laikytinas „žalingu“. Tiesa, Kapsukas abejojo, ar galima Cvirką vadinti provokatoriumi, „nors jo eilės ir turi provokacinių elementų“. Esą tokius tekstus gali sukurti ir kitas rašytojas, „norintis revoliuciniai rašyt, o toli stovintis nuo revoliucinės kovos“²⁰. Kapsukas panašiai įvertino Nėries eilėraščių „Amerikos šermenys“, tuo pačiu metu atsiųstą *Priekalo* redakcijai²¹.

Reaguodamas į *Priekale* paskelbtą kritiką, 1933 m. pradžioje Cvirka parašė redakcijai ilgą pasiaiškinimo laišką, kuriame dar kartą pripažino savo klaidas, ypač bendradarbiavimą buržuazinėje spaudoje, ir primygtinai prašė, kad *Priekalo* redakcija patikrintų jo pozicijas²². Cvirka sutiko, jog M. B. „rimtai ir teisingai“ nurodė klaidas eilėraščiuose „Raudoni raiteliai“ ir „Mašina“, pažadėjo jas ištaisyti, tačiau neigė nusipelnęs „politinio provokatoriaus vardo“²³.

žodį – jei ‚šis nešvarus biznelis‘ praeis – daugiau nei pirštu neprisiliesiu, baigsiu su tuo miesčionišku chlamu ant visados. Daugiau iki šiam laikui praėjo du mėnesiai – niekur nėrašiau. Tačiau šis dalykas baigėsi skandalu. Čia tik pamačiau, kad ‚Liet. Aido‘ ir ‚Bangų‘ tikslas mane buvo išprovokuot – jie atidengė mano pseudonimą. Novelės rankraštis familiariškai atsidūrė P. Radžvilo (‚Kultūros‘ red.) ir ‚Socialdemokrate‘ specų rankose“, Petras Serapinas [Cvirka], Laiškas *Priekalo* redakcijai [data nenurodyta], *LYA LKP dokumentų skyrius*, f. 77, ap. 28, b. 1790, l. 18.

18 *Ibid.*

19 M. B., „‚Trečias frontas‘ ir tautininkai“, *Priekalas*, 1933, Nr. 8, p. 420.

20 Vinco Kapsuko pastabos dėl laiško ir atsakymo P. Cvirkai, 1933 01 05, *LYA LKP dokumentų skyrius*, f. 77, ap. 28, b. 1790, l. 31.

21 *Ibid.*

22 P. Strp-nas [Cvirka], Laiškas „Pr.“ Redakcijai, 1933 01 09, *LYA LKP dokumentų skyrius*, f. 77, ap. 28, b. 1790, l. 32.

23 *Ibid.*

Cvirka laiške tvirtino, jog norėdamas pasitaisyti jau keturis mėnesius yra nutraukęs ryšius „su buržuazine spauda ir panašios rūšies įstaigomis“. Tuo laiku jis dirbo darbininkų kultūrinėje organizacijoje „Mūsų scena“, slapyvardžiu P. Sr. rašinėjo į sieninį studentų marksistų laikraštėlį *Aurora*. Cvirka buvo pasirengęs pasitraukti ir iš šių organizacijų, jei to pareikalautų komunistų partijos vadovybė. Dėl to dar kartą pažadėjo savo klaidas išpirkti vertingu darbu:

Prašau neatstumti manęs, priimti pagalbos prašančią ranką, kur man dabar eiti? Į buržuazinę spaudą, į šmeižtų, pamazgų ir niekšybių lizdus, kuriais pats esu susitęsęs, – niekas ir daugiau niekuomet į ten manęs jokia kaina neįstums. Kad ir kažin kaip būtų, kad ir kažin kaip didelės būtų mano klaidos, aš laikiu pagalbos tik iš tų žmonių, be kurių negalimas mano ateities darbas ir veikimas. Godžiai stengsiuos priimti revoliucinės marksistinės kritikos žodį ir pagal jį taikyti savo darbo žingsnius. Jei suklupau, stengsiuosi pakilti ir nesuklupti, nors ir kažin kokia našta būčiau apkrautas. Jeigu nebus šis mano pareiškimas imamas dėmesin ir neteikiama jam nors mažiausios reikšmės, o taip pat atimta galimybė dirbti kultūrinėse darbininkų organizacijose – teks stvertis paskutinės išėities, – tyloj, atitolime, be jokios draugų pagalbos lygintis, dirbti ir didesniu literatūriniu darbu išpirkti savo klaidas.²⁴

Tolesnis Cvirkos likimas priklausė nuo LKP vadovybės, tačiau šioji, kaip ir Marijos Giraitės – Salomėjos Nėries atveju, neturėjo vieningos nuomonės. 1933 m. sausio 16 d. viename iš raštų konstatuota, kad nėra aišku dėl Serapino ir Giraitės, nes „seniau priimta aukštesnio tarptautinio organo rezoliucija neįpareigoja mus vyt juos nuo savęs“²⁵. Manyta, jog taip darant reikia pakankamai naujos medžiagos. Nors LKP užkliuvo Cvirkos ir Nėries atsiųstuose eilėraščiuose pasikartojantis giljotinos motyvas, tačiau suabejota, ar vien dėl to būtų galima juos paskelbti įtariamais tarnaujant žvalgybai ar veikiant kaip politiniams provokatoriams. Kapsukui buvo nepriimtina, kad *Priekalas* atskleidė Cvirkos ir ypač Nėries slapyvardžius („tai negeras dalykas dabartiniu laiku“), jis taip pat pasigedo rimtų įrodymų, jog rašytojas „neva dėdamasis kairiuoju, ėjo dirbt pas fašistus“. Patį Cvirkos raštą siūlė laikyti dokumentu, „kurį reikės paskelbt tada, kad jis aiškiai nueis į fašistų lagerį, nežiūrint tokių jo pareiškimų“²⁶.

24 *Ibid.*

25 Sek. nuomonė dėl Serapino ir Giraitės, *LYA LKP dokumentų skyrius*, f. 77, ap. 28, b. 1790, l. 33.

26 Vincas Kapsukas, Pastabos dėl straipsnio apie Cvirką, *LYA LKP dokumentų skyrius*, f. 77, ap. 28, b. 1790, l. 34–35.

Dar griežtesnės pozicijos laikėsi LKP vadovas Zigmas Angarietis, kuris dar 1932 m. LKP laikraštyje *Balsas* išvadino Cvirką „politine prostitute“ ir demaskavo jo slapyvardį²⁷. Angariečio nuomone, Petras Serapinas padarė didelę klaidą. Dar iki išskylant plagiatą ir bendradarbiavimo *Bangose* klausimui jo elgesys esą buvo įtartinas: žmogus be darbo, o lankosi užsienyje (turėta omenyje Cvirkos studijos Paryžiuje), todėl iš kažkur reikėjo gauti pinigų: „Dabar paaiškėjo, kad juos turėjo iš fašistų.“ Angarietis kvietė visus komunistus nutraukti bet kokius santykius su Cvirka, ne išimtis ir kairiosios organizacijos, jeigu rašytojas joms priklauso²⁸. Todėl pasidžiaugęs pradėtu leisti nauju marksistinio pobūdžio žurnalu *Aurora* Angarietis pasipiktino, kad prie leidinio buvo prileistas „tas niekšas P. Serapinas“, „žvalgybos agentas“²⁹.

Įdomu, jog VSD tuo laikotarpiu Cvirką vertino prieštarai. Pavyzdžiui, 1933-ųjų lapkritį saugumo raporte nurodyta, kad renkant žinias apie rašytoją patirta, jog jis „aktyviai komunistų partijoj neveikia. Prieš kelis mėnesius jis buvo įtariamasis kaip provokatorius. Su pažįstamais partijos nariais jis turi pasikalbėjimus apie partijos nuveiktus darbus ir net duoda silpniesiems nurodymus tame darbe. Pats į aktyvų partijos darbą neina“³⁰, o 1934 m. pradžioje nurodyta, kad „vienas gana žymus komunistas yra Petras Cvirka, gyv. Klangių km., Veliuonos valsč., bet dabar kur jis gyvena nėra žinoma, ar Kaune ar namie“³¹.

Tačiau kitaip atrodė Angariečiui. 1936 m. jis labai kritiškai atsiliepė apie Cvirkos kūrinį *Frank Kruk*³² (LKP vadovybė panašiai vertino Cvirkos *Meisterį ir sūnus*³³), kitų metų balandžio 9 d. rašytoją apibūdino kaip „dviveidį“, nevengė ir daugiau neetiškų žodžių. Pasak LKP lyderio, „kai kurie komunistai pasitiki juo

27 R. T. [Angarietis], „Niekšo nepasisekimai“, *Balsas*, 1932, Nr. 22, p. 443–444.

28 Zigmas Angarietis dėl Sarapino [Cvirkos], 1933 01 09, *LYA LKP dokumentų skyrius*, f. 77, ap. 28, b. 1790, l. 36–39.

29 Zigmas Angarietis apie *Aurorą*, 1933 02 09, *LYA LKP dokumentų skyrius*, f. 77, ap. 28, b. 1790, l. 40–41.

30 Valdininko Ženauskio raportas Kauno apygardos viršininkui, 1933 11 18, *LCVA*, f. 438, ap. 1, b. 522, l. 31.

31 Valdininko Daukanto pareiškimas VSD Ypatingojo skyriaus ponui viršininkui, 1934 01 29, *LCVA*, f. 438, ap. 1, b. 522, l. 35.

32 Zigmas Angarietis, „Nesugeba pastebėti tikro priešo, arba nepasisekimai su Cvirkos ‚Franko Kruko‘ kritika“, *Priekalas*, 1936, Nr. 3, p. 150.

33 V. V-inis, „Petras Cvirka ‚Meisteris ir sūnūs‘. Romanas“, *Priekalas*, 1937, Nr. 5–6, p. 389.

ir mano, kad iš tikrųjų kairėja. Faktiškai jis su savo rašiniiais populiarina fašistinę ideologiją. Pavojingas tipas“³⁴. LKP vadovybė buvo kategoriška Cvirkos atžvilgiu ir vėliau. Štai 1938-ųjų pradžioje, planuodama siųsti į JAV vieną kairiųjų pažiūrų Lietuvos rašytoją, LKP vadovybė iš karto atmetė Cvirkos kandidatūrą, laiške JAV LKP komunistų vadovui Antanui Bimbai pažymėjo, kad „jei peršasi Cvirka, tai ne be išrokavimo. Matyt, nori pasimedžioti dolerių“. Esą rašytojas iš dviveidystės galėtų ir prieš fašistus pasisakyti. Pagrindiniu Cvirkos tikslu įvardyta „po priedanga kairių frazių skiepyt fašistinę ideologiją“, dėl to jis esąs „pavojingesnis negu atviri fašistai, nes jo kairios frazės apgaudinėja naivesnius žmones“. Tad daroma išvada, kad, jei Cvirka visgi pasirodytų Amerikoje, jis negalėtų būti priimtas kaip „antifašistų atstovas“, bet reiktų „nekliudyt jam kalbėt prieš fašistus, o geriau prižiūrėt jį, kad jo šunystes tučiuojau kelt aikštėn. Žinoma, nereklamuot jo. Su tokiais reikia būt labai atsargiais ir budriais“³⁵.

Kairiųjų rašytojų gretose

1933 m. pradžioje Cvirkos padėtis buvo nepavydėtina: pats neketino bendradarbiauti jį pasmerkusioje komunistų vadinamojoje buržuazinėje spaudoje, o LKP jam atsuko nugarą. Neturinčiam darbo jaunam rašytojui reikėjo išgyventi ir užsidirbti duoną. Po kurio laiko Cvirka vėl pradėjo rašinėti į įvairius lietuvių periodinius leidinius, o netrukus pasirodė ir jo brandieji kūriniai (pavyzdžiui, romanas *Žemė maitintoja*³⁶, 1935). Maždaug nuo 1935-ųjų rudens ėmė bendradarbiauti kairieji rašytojai (tarp jų Cvirka) ir jaunesni liaudininkai, anksčiau kritikavę trečiafrontininkus³⁷, o nuo kitų metų pavasario buvusių trečiafrontininkų branduolys surado *modus vivendi* su komunistais. 1936 m. gegužės pradžioje saugumo agentūriniame pranešime nurodyta, kad Korsakas iš pradžių šiaušėsi ir prikaišiojo komunistams už ankstesnę šmeižtą, tačiau vėliau nusileido ir sutiko bendradarbiauti. Cvirka ir Venclova esą sutiko iškart, vos komunistai pripažino,

34 Zigmąs Angarietis 1937 04 09 apie Petrą Serapiną [Petrą Cvirką], *LYA LKP dokumentų skyrius*, f. 77, ap. 28, b. 1790, l. 1.

35 Drg-ui A. B, *LYA LKP dokumentų skyrius*, f. 77, ap. 28, b. 1790, l. 59.

36 J. Radžvilas [Korsakas], „Petro Cvirkos „Žemė maitintoja“, *Kultūra*, 1936, Nr. 8–9, p. 512–520.

37 Agento „Kupolis“ agentūrinis pranešimas, 1935 09 15, *LCVA*, f. 438, ap. 1, b. 522, l. 37; Agento „Kupolis“ agentūrinis pranešimas, 1936 03 23, *Ibid.*, l. 39.

jog jų pradinė taktika buvo klaidinga ir dabar ketina bendradarbiauti su visais pažangiaisiais rašytojais³⁸.

Šiems pokyčiams įtakos turėjo staigiai besikeičianti to meto politinė padėtis Europoje. Cvirka jautriai išgyveno didžiąją ekonominę pasaulinę krizę (1929–1933), hitlerinės Vokietijos pradėtą šovininę politiką savo šalies viduje prieš kitamanius (ne išimtis ir kultūros atstovai), Adolfo Hitlerio siekį viešpatuoti Europoje. Reaguodami į šiuos įvykius, 1935 m. birželio pabaigoje Paryžiuje įvykusiame tarptautiniame rašytojų kongrese kultūrai ginti, žymūs Vakarų rašytojai, deklaruojantys atviras simpatijas Sovietų Sąjungai, pasmerkė nacistinės Vokietijos vykdomą kultūros politiką³⁹. Tų pačių metų liepą Maskvoje sušauktame VII Kominternu suvažiavime komunistai priėmė nutarimą, kviečiantį į bendrą kovą prieš nacizmą (fašizmą) kuo gausnius visuomenės sluoksnius sudaryti vadinamąjį bendrą liaudies frontą⁴⁰. Tokiomis aplinkybėmis Cvirka ir kiti minėti literatai sutiko dalyvauti LKP inicijuotame žurnale *Literatūra*. VSD biuletenyje, datuotame 1936 m. liepos 28 d., pažymėta, kad 1935–ųjų pabaigoje ir 1936–ųjų pradžioje LKP Centro Komitetas pakartotinai siuntinėjo instrukcijas sekretoriui Kaune, kad lietuvių visuomenėje surastų žinomesnių asmenų, kurie būtų artimi komunistų partijai ir sutiktų leisti kairiosios pakraipos literatūrinį žurnalą. Instrukcijose nurodyta, kad

šis žurnalas neturįs būti grynai komunistinis. Jo straipsniai turį būti parinkti ir taip suredaguoti, kad skaitytojams nejučiomis įskiepytų komunistines mintis. Tuo būdu žurnalą busią galima leisti legaliai ir per jį praktiškiau auklėti lietuvių inteligentiją komunizmo dvasioje. Kiek vėliau iš komunistų partijos gauta patikimų žinių, kad žurnalas busią išleistas ir kad jo redaktorium busią prof. V. Krėvė-Mickevičius.⁴¹

1936 m. vasarą Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) leidyklai „Universitetas“ pradėjus leisti žurnalą *Literatūra* (kaip ir prognozuota, oficialusis redaktorius buvo Krėvė), VSD konstatavo, kad

pirmojo „Literatūros“ numerio turinys yra grynai marksistinis, visiškai atitinkąs LKP CK instrukcijų reikalavimus. „Literatūros“ bendradarbių tarpe yra žinomas

38 Agento „Baublys“ agentūrinis pranešimas, 1936 05 07, LCVA, f. 438, ap. 1, b. 522, l. 43.

39 „Paryžiaus kongresas“, *Kultūra*, 1935, Nr. 6–7, p. 410.

40 „Kas tie „liaudies frontai““, *Lietuvos aidas*, 1936 08 11.

41 VSD biuletenis Nr. 198, 1936 07 28, LCVA, f. 378, ap. 10, b. 88a II t., l. 164.

komunistas Juozas Banaitis, marksistai Antanas Venclova, Petras Cvirka, K. Korsakas ir kiti kairieji. Todėl iš viso atrodo, kad „Literatūra“ bus komunistų padaras. Galimas dalykas, kad leidėjai apie tai ir patys nežino, o tik du ar trys redakcinės komisijos nariai.⁴²

Literatūroje, kurios bendrą kryptį geriausiai atspindėjo poeto Teofilio Tilvyčio eilėraščio „Į visus keturius vėjus“ eilutė: „Žmogau, pasuk į kairę žemės profilį!“⁴³, Cvirka, kaip ir kiti bendradarbiai, kvietė Lietuvos inteligentiją apsispręsti, su kuo jiems pakeliui. Jo teigimu, „mūsų krašto kultūros darbuotojai, švietėjai, proto žmonės, ypač rašytojai, tie žmogaus sielos inžinieriai, kurių žodis tiek daug sveria visuomenėj, turėtų aiškiai sau pastatyti klausimą: su kuo? Šiais sunkiais laikais, naujų imperialistinių skerdynių išvakarėse, negali būti ilgų pauzių“⁴⁴. Anot Cvirkos, didžiama Lietuvos „progresyvių didžiųjų rašytojų“ pritarė ir pritarė tai minčiai, kad „mes turime susiburt ir kaip sekcija įeit į šitą pasaulio sąžinės bendruomenę, į svarbųjį humanizmo židinį, papildant gausiąją šeimą“⁴⁵. Jis turėjo omenyje minėtą Paryžiaus tarptautinį rašytojų kongresą kultūrai ginti ir 1936 m. birželio 19–23 d. Londone vykusį Tarptautinės rašytojų draugijos sekretoriata, kuriame dalyvavo penkiolikos valstybių literatai, akla simpatizuojantys Sovietų Sąjungai. Lietuvos rašytojams *Literatūra* turėjo tapti pažangiųjų (kairiųjų ar net komunistų) Vakarų Europos rašytojų kuriamos organizacijos sudėtine dalimi.

Kad literatūrininkai norėjo sekti žymių Europos kairiųjų inteligentų pavyzdžiu, išryškėja iš Cvirkos laiško, adresuoto B. Byk – VOKS'o (Vsesojuznoje obščestvo kulturnoj sviazi s zagranicej) skyriaus vedėjai Maskvoje. Išleidus pirmąjį *Literatūros* numerį, Cvirka rašė:

vis dėlto, nepaisant tokių sunkių sąlygų, neseniai susiorganizavusi Lietuvos kairiųjų rašytojų grupė su žinomu lietuvių rašytoju Krėve-Mickevičiumi išleido žurnalą „Literatūra“ Paryžiaus taikos ir kultūros gynimo kongreso dvasia. Pirmąjį žurnalo numerį mes pasiuntėme Jums. Mus labai domina tarybinių rašytojų ir kultūros darbuotojų nuomonė apie šį žurnalą. Antrąjį žurnalo „Literatūra“ numerį mes norime

42 *Ibid.*

43 Teofilis Tilvytis, „Į visus keturius vėjus“, *Literatūra*, 1936, Nr. 1, p. 5.

44 Petras Cvirka, „Kultūros gyvenimas ir rašytojai“, *Literatūra*, 1936, Nr. 2, p. 6.

45 *Ibid.*

paskirti didžiausio tarybinės ir pasaulinės literatūros rašytojo M. Gorkio atminimui. Be to, mes ruošiamės Puškino jubiliejui.⁴⁶

Literatūra taip pat siekė užmegzti kontaktus su Vakarų Europos kairiaisiais rašytojais. Nuo antrojo numerio imta artimai bendrauti su visame pasaulyje žinomu komunistuojančiu rašytoju Romainu Rolland'u, kuris laišku sutiko bendradarbiauti šiame žurnale (jo laiškas išspausdintas antrajame *Literatūros* numeryje⁴⁷, neformaliu jo redaktoriumi buvo Cvirka). Vis dėlto tarptautiniai lietuvių kairiųjų rašytojų ryšiai neišsiplėtojo. 1936 m. rudenį uždraudus *Literatūrą*, kartu nutrūko ir ką tik tiesiogiai užmegzti santykiai su Vakarų kairiaisiais literatais. Išskyrus pavienius epizodus (minėtą Rolland'o laišką, individualias kairiųjų lietuvių inteligentų keliones į Vakarų Europą, ypač Prancūziją⁴⁸), platesni ryšiai nesirutuliojo. Antra vertus, uždarius žurnalą, jo rengėjų branduolys neišsiskirstė, o 1937-aisiais pradėjo leisti almanachą *Prošvaistė*. Jame kartu su buvusiais pagrindiniais *Literatūros* bendradarbiais Cvirka, Venclova, Korsaku, Nėrimi dirbo kairieji Vytautas Montvila, Kazys Jakubėnas, Juozas Baltušis, Vincas Žilionis. Kairieji rašytojai (tarp jų Cvirka) taip pat talkino literatūros žurnalui *Dienovidis*, leistame 1938–1940 m., dalyvavo visuomenės gausiai lankomuose literatūrinuose vakaruose. Pavyzdys gali būti Didžiosios Prancūzijos revoliucijos 150-mečio minėjimas, kurį 1939 m. gegužės 5 d. surengė su komunistais bendravusi jaunųjų valstiečių liaudininkų *Mūsų jaunimo* redakcija⁴⁹. Pranešimus skaitė jaunųjų valstiečių liaudininkų lyderis Justas Paleckis ir Korsakas, renginyje dar dalyvavo Krėvė, Cvirka, Venclova, Juozas Kruminas, Liudas Dovydėnas, Juozas Baltušis, Vytautas Montvila, Jonas Marcinkevičius ir Antanas Rūkas⁵⁰.

46 Mindaugas Tamošiūnas, „Lietuvių rašytojų ryšiai su TSRS iki 1940 m.“, *Kultūros barai*, 1972, Nr. 10, p. 17.

47 „Romain Roland'o laiškas „Literatūrai““, *Literatūra*, 1936, Nr. 2, p. 4.

48 4-ajame dešimtmetyje Prancūzijoje kelis kartus lankėsi (kurį laiką studijavo) Cvirka, Nėris ir kt. Prancūzijoje kai kurie iš jų pabuvojo liaudies fronto mitinguose, artimiau pabendravo su kairiųjų pažiūrų literatais ar net rašytojais komunistais. Pavyzdžiui, Cvirka 1937 m. balandžio antroje pusėje laiške Venclovai rašė susipažinęs su Jeanu-Richard'u Blochu ir kt., atnaujinęs pažintį su Louisu Aragonu. (Cvirkos laiškas Venclovai, 1937 04 19, in: Petras Cvirka, *Raštai*, t. 7, Vilnius, 1986, p. 261). 1937 m. gegužę laiške Šimkui pasakojo, kad neseniai klausė André Malraux, ką tik grįžusio iš Ispanijos, kur jau kuris laikas vyko pilietinis karas (Cvirkos laiškas Šimkui, 1937 05 28, *ibid.*, p. 268).

49 Plačiau žr. Mindaugas Tamošaitis, „Kartų konfliktas Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungoje XX a. 4 dešimtmetyje“, in: *Istorija*, 2007, t. 65, p. 48–65.

50 Justas Paleckis, „Prancūzų Didžioji revoliucija“, *Mūsų jaunimas*, 1939, Nr. 9–10, p. 129.

Sovietų Sąjungos simpatikas ir populiarintojas lietuvių visuomenėje

Anot Venclovos, dar studijų metais pramokęs rusų kalbos, Cvirka „atrado“ žymių marksizmo ir komunizmo autoritetų Vladimiro Lenino, Georgijaus Plechanovo, Maksimo Gorkio, Vladimiro Majakovskio veikalus⁵¹. Susipažinęs su rusų literatūra ėmė domėtis Sovietų Sąjungos gyvenimu, o 1936 m., pirmąkart joje apsilankęs, Venclovos teigimu (Maskvoje jie buvo kartu), Cvirka „darosi“ nuoširdus šios valstybės „bičiulis ir jos gynėjas visur – tiek pokalbiuose, tiek spaudoje“⁵². Rašytojas tapo „vienu iš ryškiausių Tarybų Sąjungos laimėjimų propaguotojų“ tuometinėje Lietuvoje⁵³. Prie to prisidėjo ir jo romano *Žemė maitintoja* vertimas į rusų kalbą. Kūrinį iš rankraščio 1936 m. išvertė komunistas Aleksandras Bauža, kitais metais knyga išleista Maskvoje. Pasak Baužos, Lietuvoje šis vertimas buvo uždraustas, kadangi jame atstatytos vietos, kurias originale buvo išbraukusi cenzūra. Išversti romaną skatino būsimasis LKP vadovas Antanas Sniečkus⁵⁴. Atkreiptinas dėmesys, kad rusų kalba išleista *Žemė maitintoja* buvo teigiamai įvertinta pačiame didžiausiame sovietų literatūros teorijos ir kritikos mėnesiniame žurnale *Literaturnyj kritik*⁵⁵. O *Literaturnaja gazeta* įdėjoje recenzijoje Cvirkos kūrinys pristatytas kaip „vienas geriausių paskutiniųjų metų lietuvių literatūros veikalų ir Sovietų skaitytojui jis atskleidžia naują puslapį apie kaimyninės Lietuvos kaimiečių gyvenimą“⁵⁶. Tuo tarpu Krašto apsaugos ministras 1938 m. vasario 28 d. Ministrui pirmininkui nurodė, kad šiame romane „pilna replikų, kurios tinka eiti kominterno agitacinėms kalboms“; kad kūrinys „tinka Kominternu idėjoms platinėti, matyt iš to, jog knygą rusai išsivertė“⁵⁷.

Įdomu, kad Cvirka, idealizuodamas Sovietų Sąjungą, griežtai kritikuodamas Lietuvos autoritarinį valdymą ir apskritai kapitalistinį pasaulį, nevengė pripažinti savo kūrybos tendencingumo. 1937 m. birželio 20 d. VSD agentūrinis

51 Antanas Venclova, *Jaunystės atradimas*, Vilnius: Vaga, 1970, p. 597.

52 *Ibid.*, p. 598.

53 *Ibid.*, p. 602.

54 Aleksandro Baužos asmens byla, *LYA LKP dokumentų skyrius*, f. 77, ap. 28, b. 827, l. 13.

55 Sovietų literatūros kritika apie Cvirkos romaną *Žemė maitintoja*, *LCVA*, f. 438, ap. 1, b. 522, l. 47.

56 „Sovietų literatūros kritika apie P. Cvirkos romaną ‚Žemė maitintoja‘“, *Lietuvos žinios*, 1938 01 29; „‚Literaturnaja gazeta‘ apie P. Cvirkos romaną“, *Lietuvos žinios*, 1939 09 09.

57 „Liudija dokumentai“, *Pergalė*, 1971, Nr. 6, p. 155.

pranešimas užfiksavo, kad Cvirka, „žinomas rašytojas ir komunistinės literatūros ideologas“, ginčydamasis su Bernardu Brazdžioniu dėl tendencinės literatūros, pabrėžė, jog tokios reikia kuo daugiau, nes „mes jau skęstame buržuazijos pelkėse“⁵⁸. Esą jokie režimai buržuazinėje Europoje nieko negali suteikti darbo žmogui, net minimaliai (aprūpinti darbu), kadangi „buržuazijoje šiandien viešpatauja kūniškoji ir dvasiškoji prostitucija“; o geresnių perspektyvų nematyti. Vienintelė išeitis – organizuoti proletariatą, kad susipratusios darbo masės galėtų duoti lemiamą smūgį buržuazijai. Todėl prisipažino, kad savo raštuose yra „sąmoningai tendencingas prieš buržuaziją“; ir tikėjo, kad „įpynus į gražią stilistinę formą sveiką tendenciją, galima nemaža nuveikti“⁵⁹. Ši tendencija esanti sava neretam lietuvių intelektualui ir „kartą taip plačiai, kaip ugnis prasiverš“⁶⁰. Cvirkos radikali nuostata per likusį ikiokupacinį laikotarpį dar labiau sustiprėjo⁶¹.

Žemės maitintojos autoriui Sovietų Sąjungos Rašytojų Draugija įteikė 25 000 rublių premiją⁶². Tačiau Cvirka vietoj honoraro už rusišką vertimą 1938 m. birželio–rugpjūčio mėnesiais su žmona viešėjo Jaltos rašytojų kūrybos namuose, lankėsi Sevastopolyje, Odesoje, Kijeve, o parvykęs itin palankiai nušvietė tarybų gyvenimą⁶³. Analogiškai panegiriką skleidė rašytojo straipsniai, skirti paminėti Sovietų Sąjungos valstybingumo 20-metį. Ta proga publikacijose valseičių liaudininkų dienraštyje *Lietuvos žinios* (4-ojo dešimtmečio antroje pusėje Cvirka jame dažnai spausdino savo kūrybą⁶⁴) Cvirka negailėjo liaupsių sovietų kultūros, ypač literatūros, pasiekimams. Rašytojo požiūrį taikliai atspindėjo žodžiai straipsnio pradžioje:

Proletariatas savo revoliucinėje praktikoje kurdamas ir plėtodamas įvairias savo ideologines formas, – kūrė, plėtojo ir grožinę literatūrą. Naujos socialinio gyvenimo formos

58 Agento „Sprindys“ agentūrinis pranešimas, 1937 06 20, LCVA, f. 438, ap. 1, b. 522, l. 46.

59 *Ibid.*

60 *Ibid.*

61 Spaudos ir draugijų skyriaus vadovo Domo Stankūno Pro memoria „Spaudos tvarkymo ir jos priežiūros reikalai“, rašyta 1940 04 13, LCVA, f. 377, ap. 10, b. 226, l. 103–106.

62 *Piūvis: Dailės ir literatūros leidinys*, Vilnius, 1938, p. 35.

63 Petras Cvirka, „Sovietuose“, *Lietuvos žinios*, 1938 08 06; Idem, „Ką Sovietų Rusijoje kalba apie karą“, *Lietuvos žinios*, 1938 08 09; Idem, „Nuotaikos Sovietuose“, *Lietuvos žinios*, 1938 08 13; Idem, „Nuotaikos Sovietuose“, *Lietuvos žinios*, 1938 08 20.

64 Pavyzdžiui, Petras Cvirka, „Zoologijos soda. Pirmas laiškas“, *Lietuvos žinios*, 1937 03 25; Idem, „Filosofijos vaisiai“, *Lietuvos žinios*, 1937 09 18; Idem, „Kiškis. Novelė“, *Lietuvos žinios*, 1939 11 04.

iškėlė naujo žmogaus, herojo idealą. Aplinkuma, epocha ir jos dvasia patiekė naujus reikalavimus žodžio menininkui. Į dirbtuves, kasyklas, laukus, įstaigas, mokyklas, laboratorijas atėjo kitas žmogus, atsinešęs naują moralę ir naują pažiūrą į tikrovę.⁶⁵

Anot autoriaus,

tokiu būdu literatūrinės plėtros logika, bandžiusi sekti gyvenimo plėtrą, atvedė prie to, kaip ir socialistinės statybos logika – prie socialistinio žmogaus. Tiktai vaizdai, giliai realistiškai sučiumpą naujų žmonių ir naujų socialinių santykių bruožus, drąsiai prasismelkę į žmogaus dvasios pasaulį, parodą kokios permainos vyksta subtaliausioje žmogaus jausmų sferoje, piešią seno ir naujo kovą žmogaus jausmuose bei sąmonėje – tiktai tokie meniški vaizdai gali jaudinti ir veikti milijonus skaitytojų. Tačiau, kaip K. Gorkis pabrėžia, literatūra neturi apsiriboti gyvenimo pamėgdžiojimu. Ji gyvenimui užbėganti už akių turi meniškai parodyti naujo žmogaus tipą, ir turi kurti visuomet naują, mokyti...⁶⁶

Todėl, Cvirkos teigimu, „socialistinis realizmas, įleidęs šaknis naujon dirvon, kvėpuojąs didžios epochos oru, be abejojimo, neatsisako nuo blaiviausių buržuazinių literatūros palikimų, tik kritiškai juos pervertina“⁶⁷. Jis itin išskėlė Gorkį („pirmasis audros paukštis“), kuris literatūroje, „taip reikšmingai, pranašiška prabilęs apie besiantinančius epochos sukrėtimus“, taip pat Majakovskį („antroji monumentalni Sovietų literatūros figūra“; jį ypač gyrė okupacijos išvakarėse⁶⁸), Michailą Šolochovą, Aleksejų Tolstojų ir kitus, kūrusius socialistinio realizmo metodu. Straipsnio pabaigoje Cvirka pažymėjo, kad

sprendžiant 100.000 Sovietų viešųjų bibliotekų pranešimais, Sovietų grožinės literatūros skaitytojų skaičius šiandien gerokai prašoka 50 milijonų, neminint čia ir skaitytojų vaikų, kurie turi savo bibliotekas ir savo mėgstamus autorius. 50 milijonų skaitytojų! – štai tikroji rašytojų ir sovietų literatūros armija, kuriai turi būti noras, užsidegimas, laimė kalbėti, mokytis ir žengti į geresnę, šviesesnę ateitį.⁶⁹

65 Idem, „Sovietų literatūra per 20 metų“, *Lietuvos žinios*, 1937 11 09.

66 *Ibid.*

67 *Ibid.*

68 Petras Cvirka, „Vl. Majakovskio 10-ties metų mirties sukaktuvių proga“, *Lietuvos žinios*, 1940 04 13.

69 Idem, „Sovietų literatūra per 20 metų“.

Galima palyginti, kad dar 1937-ųjų pradžioje Cvirka, apžvelgdamas rašytojo padėtį Lietuvoje, konstatavo, jog apie padurias, žmoniškas sąlygas „kol kas mes galime tik laisvai svajoti“⁷⁰.

Pažymėtina, kad nuo 4-ojo dešimtmečio antrosios pusės užsimezgė artimi ryšiai tarp Cvirkos ir Kaune akredituotų sovietų diplomatų. Tam įtakos turėjo „Lietuvių draugija TSRS tautų kultūrai pažinti“, veikusi Kaune 1929–1940 m. ir globota Laikinojoje sostinėje dirbusių sovietų pasiuntinybės darbuotojų, kurie greta tiesioginio diplomatinio darbo užsiėmė ir žvalgyba. Draugijos branduolį sudarė kairiųjų pažiūrų žymūs lietuvių inteligentai, simpatizavę Sovietų Sąjungai, pirmiausia jos kultūrai, ir labai neigiamai vertinę autoritarinį Antano Smetonos valdymą. Glaudus ryšys su sovietų pasiuntinybe leido Cvirkai ir kitiems draugijos nariams nevaržomai bendrauti su rusų diplomatais ir tokiu būdu jų tikėjimas sovietais, šių valstybe dar labiau augo. Sovietų pasiuntiniai, ieškodami kontaktų su vietos elitu, dažnai patys inicijuodavo susitikimus savo būstinėje. Pavyzdžiui, 1936 m. vasarą Cvirka laiške Venclovai rašė pabuvojęs „ten... [sovietų pasiuntinybėje – MT] pakviestas“ ir gavęs dovanų Nikolajaus Ostrovskio knygą *Kaip grūdinosi plienas*, „labai gražų, liuksus leidinį su iliustracijomis“⁷¹. Venclovos teigimu, kairieji rašytojai (ne išimtis ir Cvirka) būtent pasiuntinybės organizuojamuose uždaruose seansuose galėdavo pamatyti sovietinius filmus, kuriuos cenzūra drausdavo rodyti viešai⁷². Tad nenuostabu, jog okupacijos išvakarėse Cvirka buvo išrinktas į „Lietuvių draugijos TSRS tautų kultūrai pažinti“ valdybą išdininku ir dažnai svečiavosi sovietų pasiuntinybėje. Pats rašytojas to neslėpė ir net mėgo pabrėžti, kad neseniai kalbėjosi su pasiuntinybės vadovu Nikolajumi Pozdniakovu⁷³.

Cvirkos ir kitų kairiųjų lietuvių inteligentų, pirmiausia „Lietuvių draugijos TSRS tautų kultūrai pažinti“ vadovybės, apsilankymai sovietų diplomatų priėmimuose padažnėjo okupacijos išvakarėse. Prisimindama vieną iš pasiuntinybės pobūvių 1939 m., Petronėlė Orintaitė akcentuoja turtingus stalus, spindinčius indus, vešlias gėles ir šeiminingų „nuoširdų meilumą“. Pagal jos pasakojimą, Lietuvių Rašytojų Draugijos pirmininkas Liudas Gira gyrė Sovietų Sąjungą, aktyviai reiškėsi Cvirka ir Povilas Pakarklis.

70 „Rašytojai apie save ir literatūros darbą. Pasikalbėjimas su rašyt. P. Cvirka“, *Lietuvos žinios*, 1937 01 16.

71 Petras Cvirka, *Raštai*, t. 7, p. 245–246.

72 Antanas Venclova, *Jaunystės atradimas*, p. 468.

73 [Bronys Raila], „Vincio Krėvės tragedija“, *Vienybė*, 1946 02 22.

Visi laisvai pasiskirsto, šnekos beveik triukšmingai palaidos, kai kurie mūsų vyrai gerokai kauštelėję. Paleckis ima „kazačioką“ šokti apsikabinęs didelį fotelį, Cvirka irgi panašiai skeryčiojasi. Moločkovas [pasiuntinybės sekretorius – MT] gana grakščiai deklamuoja Majakovskį... Gausiai apkrauti stalai, puošnūs indai iš pirmo žvilgsnio tarsi bylojo apie Sovietų valstybės turtingumą. Kai kas tiesiogiai priimdavo šeiminių žodžius apie nuolat akcentuojamus jų pasiekimus, „rojų“, kuris lietuvių visuomenei buvo menkai žinomas.⁷⁴

Taigi nereikėtų stebėtis, kad okupacijos išvakarėse Cvirka virto dideliu sovietų valstybės simpatiku⁷⁵, aklai pasitikėjusiu sovietų vadais, Stalino skelbiamais žodžiais⁷⁶. Todėl nėra pagrindo pasikliauti Korsako atsiminimu, jog baigiantis 4-ajam dešimtmečiui Cvirkos kairumas ėmęs svyruoti („jeigu ne tie greitai politiniai įvykiai Lietuvoje, kas žino, kur jis būtų nukrypęs“⁷⁷). Atvirkščiai, faktai tik patvirtina nuoširdų rašytojo apsisprendimą tarnauti sovietams 1940 m. vasarą, žlugus Smetonos autoritariniam valdymui. Pasak Venclovos, „istorinėmis 1940 metų dienomis Petras Cvirka buvo tartum naujai gimęs. Jo energija buvo neišsemiamą. Straipsnius jis rašė, kur pakliuvo, – redakcijos kambaryje, Laisvės alėjoj ant suolo, kalbėdamasis su draugais; dalyvavo dešimtyse pasitarimų“, „kupinas šimtų projektų, liečiančių spaudą, literatūrą, meno gyvenimą, jis virte virė“⁷⁸. Užtektų priminti, kad Cvirka buvo vienas iš prosovietinio Liaudies seimo narių, 1940 m. liepos pabaigoje važiavusių į Maskvą „parvežti saulės“ Lietuvai. Tokia veikla Cvirka ne tik padėjo sovietams naikinti Lietuvos valstybingumo likučius, bet ir sukurti Lietuvos prisijungimo prie Sovietų Sąjungos teisėtumo regimybę.

74 Petronėlė Orintaitė, *Ką laumės lėmė; Liepalojų meduolynuose*: Atsiminimai, apybraižos, Vilnius: Vaga, 2001, p. 306–307.

75 A. Antanaitis, „Kolektyvinės paskaitos apie SSSR“, *Mūsų jaunimas*, 1939, Nr. 11, p. 161.

76 Petras Cvirka, *Raštai*, t. 7, p. 281.

77 Vladas Žukas, *Kostas Korsakas*: Prisiminimai, Vilnius: Ogamas, 2005, p. 94.

78 Antanas Venclova, *Jaunystės atradimas*, p. 614–615.

Išvados

1. Cvirkos didelis noras įtikti LKP vadovybei, siūlymasis bendradarbiauti jos spaudoje leidžia teigti, kad 4-ojo dešimtmečio pirmoje pusėje rašytojui nebuvo svetimos komunistinės idėjos. Tačiau dėl keičiamų pažiūrų, nesilaikomo žodžio bei bendradarbiavimo vadinamojoje buržuazinėje spaudoje LKP laikė Cvirką nepatikimu asmeniu. Nepaisant atstumtojo nuoskaudos, tai Cvirikai išėjo į naudą, nes antraip, sudarius paliaubas su komunistų vadovybe, būtų tekę rašyti pagal jos įsakymus (Korsakas to bijojo *Trečio fronto* laikais). Taip nesusisaisčius, 1934–1940 m. Cvirikai pavyko sukurti savo žymiausius literatūrinius kūrinius, kurie padėjo įgyti pripažinto rašytojo statusą Lietuvoje.

2. Žurnalo *Literatūra* istorija ir Cvirkos vaidmuo joje rodo, kad 1936 m. Lietuvoje jau buvo susiformavęs kairiųjų rašytojų branduolys, besilygiuojantis į radikalią kairę pasukusius didžiuosius Vakarų Europos rašytojus. Juos vienijo kritika Smetonos autoritariniam režimui, neapykanta nacizmui ir fašizmui, aklos simpatijos Sovietų Sąjungai, socialistinio realizmo sureikšminimas. Kairiųjų lietuvių literatūrai veiksmai tapo organizuoti, nusistovėjo bendraminčių ratas ir pažiūros, kurios nekito iki lemtingojo 1940-ųjų birželio.

3. Sovietų Sąjungos idealizavimas, artimi ryšiai su sovietų diplomatais Kaune leidžia kalbėti apie Cvirkos didį apakimą, tikrovės nesuvokimą 4-ajame dešimtmetyje. Dėsninga, kad okupacijos pradžioje jis ir kiti Sovietų Sąjunga susižavėję lietuvių inteligentai buvo iškelti į prosovietinės valdžios olimpą. Nesistebėtina, jog Cvirikai tapus uoliu sovietų valdžios okupuotoje Lietuvoje talkininku, 1940 m. vasarą jis buvo priimtas ir į LKP.

Priedai

Mašina⁷⁹

Kai matau mašiną tobulą, lyg gražią moterį
išteptą, kvepiančią skaniom alyvom,
jos judančius krumplius, ratus ir motorą
ir žmogiškai jautrų organizmą gyvą...

Arba regrady matau kaminų sustojusį chorą,
arba traktorių – nepamainomą dirvose jautį, –
pagauna toks paukštiškas, didelis noras,
eilėse savo ir mašinai posmą jausti.

Bet šiandien, kai dirbtuvės stovi sau dykos,
milijonai bedarbių apleidžia varstotus,
kai šaudo alkanus, demonstruojančius darbininkus, –
neapykanta užverda kraujas ir protas.

Prie mašinos tave šiandien prirakino, kad
kad darbas būt tobulas, greitas, pelningas.
Tu mašinoj šriubas nereikalingo tekinio,
pakrisi – toj vietoj stos kits darbininkas.

Jei nori žinoti – tu tepalas mašinai šitai,
mašina – ginklas rankose buržujaus.
Dėl kąsnio tu vergiškai į ją įkinkytas,
prislėgtas, šnipais apstatytas, apdujęs.

Kur darbas – ne darbas, o pančiai vergovės
ir vaisių jo skina naudojo rankos, –
darbo klasė bunda, veriasi jos srovės, –
kovotoją negąsdiną gazas nei patrankos.

---

79 Petras Serapinas [Cvirka], *LYA LKP dokumentų skyrius*, f. 77, ap. 28, b. 1790, l. 29.

Kai bus pastatyta valdyti sovietai,
kai dirbtuvės, mašinos bendras bus turtas,
kai darbas bus džiaugsmas, jo jėgos įlietos
kaip kraujas, kad naują gadinę sukurtų...

Kai mašina padės, neišmes į gatvę,
ir liks kas pavaduos mus sotus,
kai mes aprūpinti ir sulaukę senatvės,
kaip darbo atsargos kariai apleisime varstotus...

Tada aš jums paskirsiu, mašinos, po posmą,
po dainą kaip gerom darbininkėm;
traktorių, ratus, dyzelinus apdainuosime,
alkūnes ir špižo pirštus su geležies rinkėms.

O gražiausią dainą paskirčiau giljotinai,
kuri galvas buržujų kapotų suvarius į eilę...
ach, saldžios neapykantos man smegenys pritvinę, –
poeto meilė – revoliucijos gražuolei, – giljotinos peiliui.

Raudoni raiteliai / dainuoti kaip „Geležinio Vilko“ maršas/⁸⁰

Juodbėriai galvas aukštyn.
Drąsūs raiteliai Budiono,
Mes po vėliavom raudonom, –
veržėmės pirmyn.

Marš, marš, darbo klasė,
Leninas mums kelia dvasią,
Marš, marš pirmyn.

---

80 Petras Serapinas [Cvirka], *LYA LKP dokumentų skyrius*, f. 77, ap. 28, b. 1790, l. 30.

Palei Vilijos krantus
 žmones kenčia skurdą, alkį,
 o buržujai persivalgę
 mus į naują karą telkia, –
 išžudys visus...

Marš, marš darbininkai,
 nepaleiskit iš rankų ginklo,
 marš, marš, pirmyn.

Ariam, sėjam laukus,
 ponam pripilam aruodus,
 mes – gi laižome jų puodus, –
 tyčiojas iš mūs...

Marš, marš, darbo klasė,
 Leninas mums kelia dvasią,
 Marš, marš pirmyn.

Girdit, po visus kraštus, –
 žvanga mums paruošti pančiai,
 tai buržujui klibadančiui
 reiks sugrauzti šituos pančius,
 skirtus prieš vergus...

Marš, marš darbininkai,
 nepaleiskit iš rankų ginklo,
 marš, marš, pirmyn.

Between Illusions and Reality: Petras Cvirka during the Pre-occupation Decade

Summary

The article introduces the activities of Lithuanian writer Petras Cvirka in the 4th decade of the 20th century. It widely describes Cvirka's controversial relations with the leaders of underground Lithuanian Communist party and informs on his activities related to the leftist Lithuanian writers. Exceptional attention is focused on Cvirka's attitude towards the Soviet Union and his relations with Soviet diplomats in Kaunas. The conclusion is made that in the first half of 4th decade Cvirka sympathized with the communist ideas attempting to have good relations with Communist party leaders and implement his activities collaborating with the Communist press. But Lithuanian communists did not trust Cvirka because of his wayward opinions and reclusive ideological attitudes, and his journalist collaboration with so-called "bourgeois" press. Cvirka's activities and events related to the cultural journal *Literatūra* give basis to conclude that not later than in 1936 leftist writers of Lithuania formed an organized movement, and it reminds of the movement of writers of the Western Europe. The essential features of this movement: a) negative attitudes towards authoritarianism preconditioned by Antanas Smetona; b) hostility towards fascism and nazism; c) unconditioned sympathy towards USSR; d) admiring of the style of socialist realism, and adaptation of it in their creative work. Those attitudes did not change till 1940. Idealization of the Soviet Union, and close relations with Soviet diplomats in Kaunas give evidence that Cvirka could not evaluate the real political situation. It might have been anticipated that Cvirka and other leftist writers would gain high political status after the occupation of Lithuania, and it was common pattern that Cvirka and other leftist writers were offered high political positions after the occupation. Cvirka became the member of Lithuanian Communist party in the summer of 1940.

Keywords: Petras Cvirka, Communist Party of Lithuania, State Security Department, Soviet Union, Socialist Realism, occupation.
